

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ 3 ส่วน คือ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ มีรายละเอียด ดังนี้

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าหน้าที่และชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2) เพื่อศึกษาถึงศักยภาพด้านพื้นที่และบุคลากร ของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (3) เพื่อศึกษาระดับความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (4) เพื่อศึกษาความต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (5) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

1.2.1 ประชากรในการวิจัย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานท่องเที่ยวเชิงเกษตรของสำนักงานเกษตรจังหวัด และอำเภอ และคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร ตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทั้งนี้ทำการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนตามการแบ่งกลุ่มตามยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด (5 กลุ่ม) แล้วจับฉลากตัวแทนของกลุ่มจังหวัด กลุ่มละ 2 จังหวัด โดยเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานท่องเที่ยวเชิงเกษตรระดับจังหวัด 10 จังหวัด และระดับอำเภอ 13 อำเภอ รวม 23 ราย และคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนจำนวนแหล่งละ 6 คน (ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นประธานฯ เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ และกรรมการ 3 คน) รวม 78 ราย

1.2.2 เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยคำถามแบบปลายปิดและแบบปลายเปิด แบ่งเป็น 5 ตอน คือ (1) ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเจ้าหน้าที่และคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน (2) ข้อมูลปัจจัยชุมชนที่เกี่ยวข้อง (3) ข้อมูลศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ และความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร (4) ข้อมูลความต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐ (5) ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

1.2.3 การทดสอบเครื่องมือการวิจัย

นำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ไปทำการทดสอบกับเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและอำเภอ รวมทั้งคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 4 แห่ง รวมทั้งสิ้น 24 ราย และนำมาหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบทดสอบในส่วนของความคิดเห็น ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.947 แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข แล้วจึงนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

1.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้ดำเนินการในช่วง มีนาคม-พฤษภาคม 2549 โดยผู้วิจัยได้จัดส่งแบบสอบถามให้กับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานท่องเที่ยวเชิงเกษตรระดับจังหวัดและอำเภอ และขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ในการประสานงานกับคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ให้ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์

1.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมแบบสอบถามที่ได้รับนำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามทุกฉบับ แล้วทำการวิเคราะห์โดยแยกเป็นหมวดหมู่ จัดเป็นตารางตามลักษณะของคำถามเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยใช้สถิติค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการแจกแจงความถี่

1.2.6 เกณฑ์การให้คะแนน

เกณฑ์การวัดระดับคะแนนทำการแบ่งระดับศักยภาพและความต้องการเป็น 5 ระดับ 1= ต่ำที่สุด/น้อยที่สุด 2= ต่ำ/น้อย 3= ปานกลาง 4= สูง/มาก 5= สูงที่สุด/มากที่สุด

1.3 ผลการวิจัย

สรุปในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1.3.1 ด้านสภาพพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจของคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานท่องเที่ยวเชิงเกษตรระดับจังหวัดและอำเภอ

1) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นคณะกรรมการฯ ส่วนใหญ่เป็นชาย มีอายุเฉลี่ย 45.2 ปี สถานภาพสมรส จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่มีตำแหน่งทางสังคมเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร มีรายได้จากอาชีพหลักเฉลี่ย 9,483.3 บาท/เดือน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเฉลี่ย 1,073.7 บาท/เดือน มีจำนวนแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3.5 คน มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในชุมชนเฉลี่ย 37.3 ปี กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับข่าวสารการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากสื่อวิทยุ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมฝึกอบรมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยหน่วยงานที่เข้าอบรมคือ กรมส่งเสริมการเกษตร โดยหลักสูตรที่คณะกรรมการฯ ส่วนใหญ่ได้รับการอบรม เป็นหลักสูตรการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

2) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเจ้าหน้าที่ฯ มีอายุเฉลี่ย 42.1 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีระยะเวลาการปฏิบัติงานในพื้นที่เฉลี่ย 15.2 ปี ส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากโทรทัศน์ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมฝึกอบรมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยหน่วยงานที่เข้าอบรมส่วนใหญ่คือ กรมส่งเสริมการเกษตร

1.3.2 ข้อมูลปัจจัยชุมชน

1) ปริมาณนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน เฉลี่ย 268.26 คน/เดือน โดยเดือนตุลาคมเป็นเดือนที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนสูงสุดจำนวน 10,581 คน รองลงมาเดือนพฤศจิกายน จำนวน 7,325 คน เดือนธันวาคม 5,897 คน และเดือนมกราคม จำนวน 3,408 คน โดยเดือนที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนน้อยที่สุดเดือนกุมภาพันธ์ จำนวน 747 คน

2) กิจกรรมที่ชุมชนนำมาประชาสัมพันธ์ให้แก่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการเที่ยวชมทรัพยากรธรรมชาติ รองลงมาเป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร การผลิตและทอผ้าไหม/ผ้าฝ้าย ไร่สวนผลไม้ การผลิตสินค้าหัตถกรรม การทำสวน ไม้ดอก การพักอยู่กับชาวบ้าน การทำสวนไม้ผล การทำประมง การผลิตผักปลอดสารพิษ การชมโบราณสถาน และการชมวิถีชีวิตชาวบ้าน

1.3.3 ข้อมูลศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ และความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

1) ศักยภาพด้านพื้นที่ คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีศักยภาพด้านพื้นที่ในระดับสูง และเมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงชุมชน สิ่งอำนวยความสะดวก และสิ่งดึงดูดใจมีศักยภาพในระดับสูงเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามพบว่าในประเด็นเกี่ยวกับมรดกโดยสารเข้าถึงหมู่บ้าน และร้านอาหาร มีศักยภาพในระดับปานกลาง ขณะที่เจ้าหน้าที่ฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีศักยภาพด้านพื้นที่ในระดับสูง และเมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าประเด็น

เกี่ยวกับการเข้าถึงชุมชน สิ่งอำนวยความสะดวก และสิ่งดึงดูดใจมีศักยภาพในระดับสูงเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามพบว่าในประเด็นสภาพถนนสามารถเดินทางเข้าถึงได้สะดวกและปลอดภัย มีศักยภาพในระดับสูงที่สุด แต่ประเด็นที่เกี่ยวกับร้านอาหารมีศักยภาพในระดับปานกลาง

2) ศักยภาพด้านบุคลากร คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีศักยภาพด้านบุคลากรในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าประเด็นเกี่ยวกับความรู้ในการทำการเกษตร การแนะนำให้ออม/ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน การนำวัสดุในชุมชนมาผลิตเป็นสินค้า และการใช้ทรัพยากรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อยู่ในระดับสูง อย่างไรก็ตามพบว่า ประเด็นการใช้ภาษาต่างประเทศ อยู่ในระดับต่ำ ขณะที่เจ้าหน้าที่ฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีศักยภาพด้านบุคลากรในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าประเด็นเกี่ยวกับความรู้ในการทำการเกษตร การแนะนำให้ออม/ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน การนำวัสดุในชุมชนมาผลิตเป็นสินค้า และการใช้ทรัพยากรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อยู่ในระดับสูง อย่างไรก็ตามพบว่าประเด็นการใช้ภาษาต่างประเทศอยู่ในระดับต่ำที่สุด

3) ความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีความสามารถในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละประเด็นพบว่าด้านกฎระเบียบ การจัดสรรผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน มีความสามารถในระดับปานกลาง ขณะที่ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวมีความสามารถในระดับสูง อย่างไรก็ตามพบว่าประเด็นการแบ่งปันผลประโยชน์ การนำรายได้มาพัฒนาชุมชนให้สวยงาม การเป็นมัคคุเทศก์/วิทยากรท้องถิ่นมีความสามารถในระดับสูง ขณะที่เจ้าหน้าที่ฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีความสามารถด้านการบริหารจัดการในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละประเด็นพบว่าด้านกฎระเบียบ การจัดสรรผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน มีความสามารถในระดับปานกลาง ขณะที่ประเด็นความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวมีความสามารถในระดับสูง อย่างไรก็ตามพบว่าประเด็นการเป็นมัคคุเทศก์/วิทยากรท้องถิ่น และการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์เกษตรมีความสามารถในระดับสูง

4) ความต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐ คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีความต้องการฯ ในระดับมากทั้งด้านความรู้ และด้านงบประมาณ ขณะที่เจ้าหน้าที่ฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีความต้องการฯ ในระดับมากที่สุดทั้งด้านความรู้ และด้านงบประมาณ

1.3.4 ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

1) ด้านพื้นที่

- (1) สถานที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ
- (2) ห้องสุขายังไม่เพียงพอ

- (3) สภาพถนนไม่ดี โดยเฉพาะในฤดูฝน
- (4) ร้านอาหาร ไม่มีให้บริการอย่างเพียงพอ
- (5) บริเวณชุมชนขาดความสวยงามของภูมิทัศน์ เพราะไม่มีการพัฒนา

อย่างต่อเนื่อง

2) ด้านบุคลากร

- (1) ชุมชนขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- (2) ชุมชนขาดทักษะในการใช้ภาษาต่างประเทศ
- (3) ผู้นำและชุมชนให้ความร่วมมือน้อย และไม่อุทิศเวลาให้กับการพัฒนา

ชุมชน

- (4) ชุมชนไม่มีความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

3) ด้านการบริหารจัดการ

- (1) การจัดสรรผลประโยชน์ยังไม่ชัดเจน
- (2) ชุมชนไม่มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่ได้รับ
- (3) ขาดความต่อเนื่องทั้งจากการประสานงานและรายได้
- (4) กฎระเบียบไม่สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของชุมชน

4) ความต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐ

- (1) ขาดความต่อเนื่องในการสนับสนุนงบประมาณ
- (2) งบประมาณไม่เพียงพอ
- (3) ขาดการประชาสัมพันธ์

โดยกลุ่มตัวอย่างมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ในด้านพื้นที่ รัฐบาลควรจะสนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ห้องสุขา ลานจอดรถ เป็นต้น เพื่อให้เพียงพอแก่นักท่องเที่ยว และสนับสนุนความรู้ในการจัดการบริเวณชุมชนให้สวยงาม โดยชุมชนควรที่จะมีแผนงานที่จะดำเนินการปรับปรุงในสิ่งต่างๆ

ในด้านบุคลากร ควรจะมีการพัฒนาบุคลากรด้านการต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกต่อผู้นำและชุมชนในการเสียสละเพื่อพัฒนาชุมชน

ในด้านการบริหารจัดการ ควรมีการปรับปรุงกฎระเบียบให้เป็นที่พอใจทั้งชุมชนและนักท่องเที่ยว การจัดสรรผลประโยชน์ และการประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน

ในด้านความต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐ ควรมีการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่องให้สอดคล้องกับแผนงานที่ชุมชนได้วางไว้ และควรร่วมมือเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

2. อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้มีข้อสังเกตที่เกี่ยวกับงานวิจัยนี้หลายประการ โดยนำหลักการและแนวคิดต่างๆ ที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาเพื่อยืนยันสนับสนุนให้การวิจัยนี้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยอภิปรายถึงงานวิจัยนี้ ดังต่อไปนี้

2.1 ศักยภาพด้านพื้นที่ จากการศึกษาความคิดเห็นของคณะกรรมการฯ และเจ้าหน้าที่ฯ พบว่า ทั้งคณะกรรมการฯ และเจ้าหน้าที่ฯ ให้ความคิดเห็นตรงกันว่าศักยภาพด้านพื้นที่อยู่ในระดับที่สูง โดยมีประเด็นที่เจ้าหน้าที่ให้ความคิดเห็นในระดับสูงที่สุดคือประเด็นสภาพถนนสามารถเดินทางเข้าถึงได้สะดวกและปลอดภัย ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวในการเดินทางให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว โดยมีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงในประเด็นสิ่งอำนวยความสะดวกประเด็นย่อยร้านอาหารสำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งในชุมชนส่วนใหญ่ยังมีร้านอาหารไว้บริการสำหรับคนในชุมชนเท่านั้น เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนทำให้ไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยว แต่ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นเฉพาะช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำ จึงเป็นเหตุผลที่ชุมชนไม่เพิ่มจำนวนร้านอาหาร แต่แนวทางแก้ไขประเด็นนี้ชุมชนสามารถดำเนินการได้ โดยการให้นักท่องเที่ยวติดต่อเข้ามาล่วงหน้า ยืนยันการเข้าเที่ยวชมที่แน่นอน เพื่อที่ชุมชนจะได้มีการเตรียมพร้อมและให้บริการได้อย่างเพียงพอ

2.2 ศักยภาพด้านบุคลากร จากการศึกษาพบว่า ทั้งคณะกรรมการฯ และเจ้าหน้าที่ฯ มีความคิดเห็นที่ตรงกันคือการใช้ภาษาต่างประเทศในความคิดเห็นของคณะกรรมการฯ และเจ้าหน้าที่ฯ อยู่ในระดับต่ำและต่ำที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จบการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ จึงมีทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศน้อย ดังนั้นจึงควรที่จะมีการพัฒนาบุคลากรในด้านภาษาต่างประเทศโดยหน่วยงานต่างๆ ควรให้การสนับสนุน เช่น สถานศึกษาในท้องถิ่น หน่วยงานด้านการท่องเที่ยว เป็นต้น โดยพัฒนาทักษะภาษาต่างประเทศทั้งระดับพื้นฐานและระดับสูงตามปริมาณของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เข้ามาเที่ยวในชุมชน และมีการดำเนินการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.3 ความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จากการศึกษาความคิดเห็น พบว่า ทั้งคณะกรรมการฯ และเจ้าหน้าที่ฯ มีความเห็นว่าชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในระดับปานกลาง โดยเฉพาะในด้านกฎระเบียบ การจัดสรรผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งชุมชนจะต้องมีการปรับปรุงในทุกประเด็น โดยต้องเริ่มจากชุมชน เจ้าหน้าที่ และนักท่องเที่ยว ซึ่งจะมีข้อเสนอแนะที่แตกต่างกันออกไป แล้วนำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ วิถีชีวิต ประเพณี และความต้องการของนักท่องเที่ยว อีกทั้งยังสามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็ง วางแผนพัฒนาพื้นที่ของตนเองทั้งในระยะสั้นและระยะยาว อันจะนำไปสู่การพัฒนาการเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

3.1.1 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

- 1) ชุมชนควรจัดตกแต่งบริเวณบ้านเรือน และปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณชุมชนให้เป็นระเบียบและสวยงาม
- 2) ชุมชนควรร่วมมือพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง
- 3) นำเสนอแผนการปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการใช้ภาษาต่างประเทศ
- 4) ให้ความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- 5) อุทิศเวลาและเสียสละให้กับการพัฒนาชุมชน
- 6) จัดสรรผลประโยชน์อย่างยุติธรรม
- 7) ทำความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- 8) พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเพื่อหาความรู้ประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพิ่มเติม

3.1.2 ข้อเสนอแนะต่อกรมส่งเสริมการเกษตร

- 1) สนับสนุนงบประมาณทั้งการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาบุคลากรและการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างต่อเนื่องและเพียงพอ

2) ร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่เพื่อจัดทำแผนพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

3.1.3 ข้อเสนอแนะต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

- 1) ควรสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างต่อเนื่อง
- 2) สนับสนุนการพัฒนาบุคลากรในด้านการใช้ภาษาต่างประเทศ
- 3) ร่วมจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่กับหน่วยงานต่างๆ ให้มีศักยภาพในการต้อนรับนักท่องเที่ยวมากขึ้น

3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

3.2.1 ควรให้มีการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในภาคอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบแล้วเสนอเป็นแนวทางการพัฒนาในเชิงนโยบายภาพรวม

3.2.2 ควรให้มีการศึกษาถึงความคาดหวัง ความต้องการ และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแหล่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการบริการให้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวให้มากที่สุด

3.2.3 ควรให้มีการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแหล่งในเชิงลึกให้ได้ข้อมูลของแต่ละแหล่งอย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งต่อไป